

Bogucka, Maria

"Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der Böhmisches Krone in Ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526-1619)", Joachim Bahlcke, München 1994 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 86/1, 99-100

1995

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Joachim Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der Böhmisches Krone im Ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526-1619)*, Schriften des Bundesinstituts für ostdeutsche Kultur und Geschichte, Bd. 2, R. Oldenburg Verlag, München 1994, s. 571.

Książka młodego badacza niemieckiego Joachima Bahlckego poświęcona jest dziejom powstania i umacniania się władztwa Habsburgów w ziemiach Korony św. Wacława a jednocześnie — problemowi przekształceń regionalizmów i rozwoju jednolitych struktur państwowych na obszarach bardzo zróżnicowanych etnicznie, gospodarczo, społecznie, kulturalnie i konfesjonalnie. Autor wykracza poza zakresłone w tytule ramy 1526-1619, przede wszystkim aby zaprezentować w perspektywie historycznej czynniki zróżnicowania i jedności Czech, Moraw, Górnych i Dolnych Łużyc, Śląska; konieczne tu było sięgnięcie w głąb średniowiecza (rozd. I, „Die Böhmisches Krone: Ein vergessenes Staatsgefüge”, zwłaszcza podrozdz. 3, „Die Vorgeschichte: Die Integration der Böhmisches Krone vom Spätmittelalter bis 1526”, s. 17-23). Rozdział II („Fünf Kronländer: Einheit und Vielfalt”, s. 24-55) prezentuje wszystkie pięć członów Korony z ich kulturą i tradycjami politycznymi, we wzajemnym związku i wzajemnych antagonizmach. Rozdział III („Die zusammenführende Kraft Ferdinands I”, s. 56-168) obejmuje lata 1526-1564 i przedstawia kolejno nową koncepcję państwa lansowaną przez Habsburgów po opanowaniu przez nich czeskiego tronu, problem współistnienia tendencji centralistycznych z autonomią poszczególnych krajów, ugruntowaną w ich tradycji, wreszcie czynniki zewnętrzne i wewnętrzne oddziaływające na kształt państwowości czeskiej w tym czasie, a więc niebezpieczeństwo tureckie, rozwój postawy stanów, kształtowanie się szerszego poczucia przynależności państwowej w kontraście do interesów partykularnych, wreszcie skomplikowany splot zagadnień konfesjonalnych.

Rozdział IV („Das Ringen um die politische und religiöse Ordnung 1564-1599”, s. 169-308) prezentuje postępującą polaryzację sił i przesunięcia w zakresie układów władzy za Rudolfa II, wpływ na sytuację oddziaływania rezultatów soboru trydenckiego i aktywizacji Kościoła katolickiego w duchu kontrreformacji, także ważne problemy przemian w zakresie mentalności. Te ostatnie polegały przede wszystkim na powstawaniu nowych elementów w zakresie politycznego członków wiodących grup społecznych tego okresu. Rozdział V („Ein länderübergreifendes Ständeprogramm als Antwort auf die Herausforderung von Königsgewalt und Gegenreformation 1599-1619”, s. 309-445) przedstawia opozycję stanową w jej zdecydowanej, obejmującej większość terenów państwa, akcji która wybuchła u progu XVII wieku (kryzys lat 1599-1609, powstanie Bockskaya, usiłowanie przeforsowania programu reform, decyzja o solidarnym ruchu stanowym w celu realizacji stanowej koncepcji państwa zrodzonej w łonie Confoederatio Bohemica 1618-1619). Ostatni rozdział VI („Das Gesamtbild: Etappen auf dem Weg des staatlichen Zusammenwachens”, s. 446-457), stanowi podsumowanie wywodów zawartych w pracy, ukazując jednocześnie etapy zrastania się państwowości czeskiej w epoce objętej badaniami.

Autor prezentuje świetną znajomość literatury przedmiotu nie tylko w języku niemieckim, ale także czeskim i polskim. Przeprowadził także samodzielną, bardzo rozległą kwerendę archiwalną w archiwach i bibliotekach Pragi, Brna, Litomierzyc, Jindřichowego Hradca, Trzeboni, Ołomuńca, Wiednia, Wrocławia; nie dotarł jednak do Krakowa.

Ta interesująca, bogato udokumentowana i świetnie napisana książka przedstawia w sposób przekonujący konkurencję dwu współzawodniczących ze sobą w dobie nowożytnej modeli integracji: modelu związanego z monarchią i modelu stanowego. Opozycja stanowa — fenomen znany całej Europie — miała w Czechach specjalny charakter. W związku ze specyficzną strukturą państwa czeskiego istniała tu silna świadomość terytorialna stanów, która jedynie w ziemi stanowiącej jądro Korony czeskiej, w samych Czechach, stąpiła się z ogólnopaństwowym patriotyzmem. Był tu więc dualizm monarcha — stany nacechowany specjalnymi, typowymi dla niejednorodnych królestw napięciami, a wahania między konkurencją, konsensem i konfrontacją były specjalnie ostre.

Autor podkreśla rolę jaką — obok osoby monarchy — spełniała w owej walce ideologicznej czeska kancelaria i sejm. Wydobywa też i naświetla wszechstronnie znaczenie upolitycznienia problematyki religijnej, która odegrała szczególną rolę w rozwoju poczucia solidarności stanowej. Kata-

lizatorem politycznej integracji były też wedle Bahlckego wczesnonowoczesne podróże, które protestanckiej opozycji stanowej dawały okazję i możliwości wszechstronnej wymiany myśli i idei.

Bahlcke dochodzi do wniosku, że Confoederatio Bohemica stworzyła w Czechach nowatorski model państwa, w którym jedność ziem w jego skład wchodzących nie miałyby już charakteru wertykalnego związku ziem lennych, lecz przybrała formę horyzontalno-federacyjną, podkreślającą równoprawność jego członków. Jest to model interesujący wplatający się w ożywioną ostatnio dyskusję na temat funkcjonowania państw federalnych we wczesnej epoce nowożytnej. Zwłaszcza dla polskich badaczy, zajmujących się meandrami związku polsko-litewskiego, książka Bahlckego dostarczy obfitego materiału do refleksji.

Maria Bogucka

William M o n t e r, *Frontiers of Heresy. The Spanish Inquisition from the Basque Lands to Sicily*, Cambridge Studies in Early Modern History, Cambridge University Press, Cambridge — New York — Port Chester — Melbourne — Sydney 1990, s. XIV, 345.

Trudno jest pisać o historii hiszpańskiej inkwizycji *sine ira et studio*, natrętnie bowiem narzucają się skojarzenia z dwudziestowiecznymi reżimami totalitarnymi. Wprawdzie według najnowszych ustaleń skrupulatnych badaczy historii inkwizycji w Hiszpanii liczba jej ofiar była wielokrotnie niższa¹ od liczby ofiar hitleryzmu lub stalinizmu, ale potworności systemu nie można oceniać tylko w kategoriach statystycznych, były to bowiem tysiące indywidualnych tragedii osób prześladowanych, więzionych, torturowanych, okrutnie uśmiercanych i w kategoriach moralnych nie jest ważne, czy były ich dziesiątki tysięcy czy miliony. Inkwizycja hiszpańska — podobnie zresztą jak reżimy totalitarne — stwarzała nade wszystko stan permanentnego zagrożenia: każdy i każdej chwili mógł być oskarżony, na podstawie donosu, o niewłaściwe pochodzenie lub nieortodoksyjne poglądy i w konsekwencji skazany. Przypomnijmy, że słynne *autos de fe* nie były — wbrew rozpowszechnionemu mniemaniu — egzekucjami palenia na stosie (takie egzekucje odbywały się p o *auto de fe*), lecz wspaniałymi publicznymi spektaklami z udziałem najwyższych dygnitarzy, niekiedy króla, jego rodziny i dworu, szlachetnie urodzonych i rzesz ludu, mającymi swym religijno-ideologicznym programem oddziaływać na psychikę uczestników. Najsukuteczniej zastraszałym czynnikiem były bowiem nie same działania represyjne (inkwizycja stosunkowo rzadko uciekała się do tortur, a jej wyroki były łagodniejsze od wyroków sądów świeckich w Hiszpanii i innych krajach ówczesnej Europy), lecz ścisła tajność procedury (do zachowania tajemnicy zobowiązani byli nawet świadkowie zeznający przed inkwizycją) oraz spektakularność wyroków i dbałość o zachowanie o nich długotrwałej pamięci, a także obejmowanie sankcjami rodziny i spadkobierców skazanych. Tego właśnie aspektu działalności inkwizycji: stałego zastraszania całego społeczeństwa, w moim przekonaniu najważniejszego w jej historii, nikt dotąd nie zbadał, nie uczynił tego również William M o n t e r. Być może sprawa jest nie do wyjaśnienia ze względu na brak źródeł lub odpowiednich metod ich analizy. Aby określić zakres i skuteczność owego zastraszania trzeba by ustalić, jak zachowywałyby się jednostki, grupy ludzkie i całe społeczeństwo, gdyby tej zastraszającej inkwizycji nie było — a to jest akurat niemożliwe do osiągnięcia metodą historyczną. Podobnie zresztą instytucje,

¹ Według Gustava Henningsena i Jaime Contrerasa w latach 1540-1700 inkwizycja hiszpańska (20 trybunałów) przeprowadziła 44 tys. procesów. Według Jean-Pierre Dedieu najważniejszy jej trybunał w Toledo przez cały okres swej działalności w latach 1483-1820 przeprowadził 7 215 procesów. W okresie największej aktywności inkwizycji w latach 1560-1614 tylko 2,3% spraw zakończyło się wyrokami śmierci. William Monter w swej książce podkreśla, że wyroki inkwizycji były zwykle mniej sformalne od orzeczeń sądów świeckich w podobnych sprawach.